

Jelena Lončar¹

Univerzitet u Beograd
Fakultet političkih nauka

Dušan Spasojević²

Univerzitet u Beogradu

Fakultet političkih
nauka

Originalni naučni rad

UDK 061.23:323.26]:316.773.2(497.11)“2020”

323.269.3:316.774(497.11)“2020”

Primljen: 22. 2. 2022.

Prihvaćen: 30. 5. 2022.

DOI: <https://doi.org/10.2298/SOC2202227L>

BUKOM PROTIV DIKTATURE: BORBA ZA SIMBOLIČKO PREDSTAVLJANJE*

Noise Against the Dictatorship: Battle for Symbolic Representation

APSTRAKT: U ovom radu analiziramo proces (političkog) predstavljanja iz ugla simbola kao subjekata reprezentacije. Fokusirajući se na slučaj protesta Bukom protiv diktature održanog širom Srbije na proleće 2020. godine, istražujemo kako simboli zauzimaju ulogu predstavnika, kako se kreiraju i menjaju značenja simbola i kako ovi procesi utiču na kreiranje identiteta predstavljenih, nas i Drugih. Za razliku od tradicionalnog politikološkog razumevanja simboličkog predstavljanja kao statičnog i pasivnog, u radu pokazujemo da su značenja simbola promenjiva, da nastaju i menjaju se kao rezultat odnosa moći, ubeđivanja i osporavanja. Koristeći metodu analize predstavničkih tvrdnji, simboličko predstavljanje tokom građanskih protesta analiziramo kroz medijsko izveštavanje o protestu na podacima prikupljenim u vodećim dnevnim i nedeljnim novinama u periodu od 24.04. do 08.05.2020. godine. Rad predstavlja doprinos novijoj literaturi o predstavljanju koja političko predstavljanje vidi kao dinamičnu i relaciju aktivnost koja se odigrava ne samo u formalnim predstavničkim institucijama, već i u civilnom društvu.

KLJUČNE REČI: simboličko predstavljanje, Bukom protiv diktature, protesti, simboli, medijski diskursi.

ABSTRACT: In this paper, we approach the process of (political) representation from the perspective of symbols as subjects of representation. Focusing on the protest Noise against the Dictatorship held in Serbia in spring 2020, we explore how symbols can become representatives, how their meanings are created and re-created,

1 jelena.loncar@fpn.bg.ac.rs

2 dusan.spasojevic@fpn.bg.ac.rs

* Istraživanje sprovedeno uz podršku Fonda za nauku Republike Srbije, PROMIS, broj projekta: 6062225, RECLAIM. Prva verzija ovog rada pod nazivom “Speaking up for Democracy: Noise against Dictatorship Protest in Serbia” predstavljena je na godišnjoj međunarodnoj konferenciji Evropskog konzorcijuma za politikološka istraživanja (ECPR) održanoj od 30. avgusta do 3. septembra 2021. godine.

and how these processes affect the identity construction of the constituencies, of us and the Others. In contrast to the traditional political science understandings of symbolic representation as static and passive, the paper shows that the meanings of symbols are dynamic and constantly challenged, that they arise and change as a result of the relations of power, persuasion and contestation. We analysed symbolic representation during citizens' protests by conducting the representative claims analysis of the media coverage of the protest using the data collected in the leading daily and weekly newspapers in the period from April 24th to May 8th, 2020. The paper aims to contribute to the more recent literature on representation that understands political representation as a dynamic and relational activity, which takes place not only in the formal representative institutions but also in civil society.

KEYWORDS: *symbolic representation, Noise against the Dictatorship, protests, symbols, media discourses.*

Kad pomislimo na političko predstavljanje obično nam je u glavi slika parlamenta i narodnih poslanika, vlade i ministara. Novija literatura o političkom predstavljanju, međutim, ukazuje da se (političko) predstavljanje ne odvija samo u predstavničkim institucijama nego i u civilnom društvu (Saward, 2010; Montanaro, 2012; Disch, 2011; Brito Vieira, 2015). Društveni pokreti ili nevladine organizacije mogu takođe da predstavljaju određene grupe građana tako što artikulišu njihove stavove i interese, iznose predloge za rešavanje problema s kojima se suočavaju i vrše pritisak na vlast da izmeni ili donese određene propise. Političko predstavljanje nas asocira na proces predlaganja zakona, glasanje, govore u parlamentu, trgovima ili u medijima. Međutim, pored pojedinaca i grupa mogu da nas predstavljaju i materijalni i nematerijalni objekti – simboli koji imaju značenje mimo svoje materijalne pojave i sposobnost da evociraju i prizovu pojedince ili grupe koje predstavljaju.

U ovom radu političko predstavljanje izmeštamo iz uobičajenog gledanja i fokusiramo se na simboličko predstavljanje van formalnih predstavničkih institucija. Kako je ovaj vid predstavljanja u politikološkim i sociološkim istraživanjima zanemaren, u radu pokušavamo da popunimo ovu prazninu fokusirajući se na predstavljanje čiji su subjekti simboli poput zastave, himne ili, u našem slučaju, protestne buke.

U radu analiziramo protest Bukom protiv diktature održan na proleće 2020. godine u više gradova u Srbiji. Protest je organizovan u vreme vanrednog stanja uvedenog u Srbiji usled COVID-19 pandemije. Zatvoreni u kućama sa vrlo ograničenom slobodom kretanja i okupljanja, građani su tražili nove i kreativne načine da izraze svoje nezadovoljstvo. Skoro mesec dana, svako veče u 20:05, građani su lupali u šerpe i lonce, duvali u pištaljke i puštali glasnu muziku kako bi izrazili nezadovoljstvo. Ubrzo je buka postala simbol kojim se izražavaju politički stavovi i koja je svakom ko je čuje slala vrlo jasne poruke o situaciji u zemlji i stavovima dela građana. Odgovor na pitanje koje su to poruke nije, međutim, jednostavan i jednoznačan. Za razliku od tradicionalnih

politikoloških razumevanja simboličkog predstavljanja kao statičnog i pasivnog, u radu pokazujemo da su značenja simbola promenjiva, da nastaju i menjaju se kao rezultat odnosa moći, ubeđivanja i osporavanja.

Rad predstavlja doprinos literaturi koja političko predstavljanje razume kao dinamičnu i kreativnu aktivnost koja se odvija i van formalnih predstavničkih institucija i u kojoj učestvuju ne samo političari, političke stranke ili organizacije i udruženja građana, nego i različiti simboli.

1. Simboličko predstavljanje

Literatura o političkom predstavljanju najčešće razmatra dva pitanja. Prvo se tiče kvaliteta predstavljanja, odnosno pod kojim uslovima politički predstavnici zastupaju interese birača. Drugo pitanje je kako bi trebalo dizajnirati predstavničke institucije, tj. ko sve treba da bude uključen da bismo mogli da kažemo da su svi segmenti društva ravnopravno predstavljeni. Ova dva pitanja odlikavaju podelu između dve forme predstavljanja: suštinskog (zastupanje interesa) i deskriptivnog (predstavljanje na osnovu sličnosti sa onima koji su predstavljeni). Istraživanja u polju reprezentacije se kreću od ispitivanja institucionalnih rešenja (Norris, 2004), merenja bliskosti stavova predstavnika i birača (Casellas and Leal, 2011; Kopkin, 2017; Tate, 2003) do problematizacije pojmova kao što su interesi i identiteti (Celis, 2009; Celis et al., 2014, Lončar, 2016, Severs, 2012).

Još sredinom prošlog veka, Hana Pitkin (Hannah Pitkin), jedna od najpoznatijih teoretičarki političkog predstavljanja, nam je ukazala i na treću formu predstavljanja – simboličko predstavljanje – koje je u literaturi gotovo potpuno zanemareno (Pitkin, 1967). Čak i kada je predmet analize, simboličko predstavljanje se posmatra kao efekat deskriptivnog ili suštinskog predstavljanja, dok se retko uviđa njegov nezavisan značaj (Verge, 2020). Delimično je tome doprinelo i od Pitkin preuzeto razumevanje simboličkog predstavljanja kao pasivnog i iracionalnog zbog čega je isključivalo pitanje kvaliteta i odgovornosti predstavljanja koje je jedno od ključnih pitanja u literaturi o političkom predstavljanju. Prema Hani Pitkin, simboličko predstavljanje se odnosi na predstavljanje grupa ili pojedinaca (referent, predstavljeni) preko simboličkih objekata poput zastave (predstavnik) koji se pred publikom nalaze umesto referenta i zamenjuju ga. Simboli ništa „ne rade“ već samo reflektuju ono što stvarno jeste (Pitkin, 1967). Prema ovom shvatanju, simbol ne predstavlja svojom aktivnošću, niti zbog sličnosti sa onima koje predstavlja nego zbog emotivne veze sa predstavljenima – o predstavničkoj moći simbola govorimo dok god postoji verovanje da se simbol odnosi na određenu grupu ljudi, narod ili državu. Dok se u kulturološkoj literaturi odnos između označitelja (simbol) i označenog (predstavljeni) uvek vidi kao predstavnički odnos koji nije podrazumevan već proizvod moći i otpora, Pitkin ga razume kao predstavljanje jedino ako se može povući nedvosmislena paralela između simbola i referenta. Ovde se predstavnički odnos vidi kao pasivan, svodi se na emocije, a simbolima se negira kreativna i delatnička moć³.

3 Na primer, prema njenom razumevanju, kralj simbolički predstavlja jedino zato što njegove dužnosti ne uključuju aktivnost, delovanje i donošenje odluka; funkcije kralja su

Iako empirijska literatura o političkom predstavljanju i dalje dominantno koristi ovakvo statično i jednodimenzionalno razumevanje predstavljanja, novija konstruktivistička razmatranja političkog predstavljanja nam nude mnogo bolji okvir za razmatranje (simboličkog) političkog predstavljanja.

Teoretičari koji pripadaju konstruktivističkom zaokretu političko predstavljanje vide kao dinamičan i kompleksan proces u kom predstavnici svojim izjavama, izgledom ili onim što simbolizuju bar delimično doprinose stvaranju identiteta i interesa predstavljenih (Saward, 2006: 301). Ovaj proces podrazumeva odnose moći jer su značenja koja se kreiraju posledica sukobljavanja različitih artikulacija (Laclau and Mouffe, 2001: 112). Predstavljanje je „proizvod performansa“ koji uključuje višestran proces iznošenja tvrdnji i njihovog procenjivanja i prihvatanja (Saward, 2010: 42).

Elemente ovog performansa i njihov odnos možemo najbolje sagledati kroz Sejvardov (Saward) model predstavničkih tvrdnji: „Proizvođač predstav(ljanj)a postavlja subjekta koji predstavlja objekat koji se odnosi na referenta i koji se nudi publici“ (Saward, 2010: 36).

Osnovni elementi su subjekat (politički predstavnik, označitelj), objekat (slika predstavljenih, označeni) i referent (stvarni ljudi o kojima se govori). Dok se u tradicionalnom razumevanju političkog predstavljanja ono svodi na odnos predstavnika (subjekta) i predstavljenih (referenata), pripadnici konstruktivističkog zaokreta u teoriji političkog predstavljanja preuzimaju iz kulturološke literature pojam objekta (označenog) ukazujući time da se u procesu predstavljanja ne predstavljaju stvarni referenti kakvi oni zaista jesu, nego određene društveno konstruisane slike referenata (objekti, označeni) (Hall, 1997: 28). Političko predstavljanje se vidi kao „glagol, a ne imenica“, praksa u kojoj subjekti predstavljanja kreiraju značenje.

Za razliku od kulturološkog razumevanja predstavljanja kao trojnog odnosa – subjekat (označitelj), objekat (označeni) i referent (realna pojava), Sejvard predstavničkom odnosu: dodaje i proizvođača predstav(ljanj)a (*claim-maker*). Dok je Hana Pitkin subjekte ili označitelje videla kao objektivnu realnost i rezultat izbora (predstavnik je onaj ko je izabran), ovde se i subjekat vidi kao proizvod performansa. Proizvođači predstavljanja su oni koji govore o „predstavnicima“ (subjektima, označiteljima) na određeni način i kreiraju značenje subjekta i objekta i njihovu međusobnu vezu.

Ovi procesi su uvek usmereni ka specifičnim publikama i obično se proizvođači stilski ili na druge načine prilagođavaju publici kojoj se obraćaju. Stjuart Hol to objašnjava iz kulturološke perspektive koja se lako primenjuje na politički kontekst: „Čitalac [publika] je jednako važan kao i pisac [proizvođač predstav(ljanj)a] u proizvodnji značenja. Svaki označitelj kom se dodeljuje značenje mora da bude smisleno interpretiran ili dekodiran od strane primaoca“ (Hall, 1997: 33).

ceremonijalne, kralj zadržava svoju poziciju simboličkog predstavnika sve dok se suzdržava od „stvarnog delovanja“ – on je simbol, poput zastave i samim tim objekat osećanja i akcija, a ne subjekat (Pitkin, 1967: 103).

Razmotrimo sada različite tipove političkog predstavljanja poput suštinskog, deskriptivnog i simboličkog. Treba imati u vidu da iako smo i do sada govorili o simboličkoj proizvodnji značenja, tek sad prelazimo na razmatranje simboličkog predstavljanja kao nezavisnog tipa političkog predstavljanja. Ono je i najteže za operacionalizaciju zbog toga što su simboličke prakse utkane u sve procese političkog predstavljanja (Hall, 1997: 25–26).

Primer suštinskog predstavljanja koje se fokusira na zastupanje interesa je sledeći: „Narodni poslanik (proizvođač predstav(ljanj)a) govori u parlamentu (publika) o svojoj političkoj stranci (subjekat) kao stranci koja najbolje razume interese srednje klase (objekat) i jedina deluje u cilju njihovog ostvarenja“. Ovde je referent srednja klasa, a kroz govor o tome šta su njeni interesi se publici nudi određena slika te klase (objekat).

Deskriptivno predstavljanje bi se moglo prikazati kroz sledeću tvrdnju: Predstavica manjinske nevladine organizacije (proizvođač predstav(ljanj)a) smatra da upravo ona (subjekat) zbog toga što i sama pripada toj grupi ima pravo da govori o diskriminaciji manjina u društvu (objekat). Dok se u slučaju suštinskog predstavljanja, subjekat konstruiše kao onaj koji poznaje interese svog biračkog tela, u slučaju deskriptivnog predstavljanja se legitimitet stiče na osnovu sličnosti sa predstavljenima.

Kod simboličkog predstavljanja se veza između subjekta i referenta stvara kroz procese prihvatanja značenja. Evo primera simboličkog predstavljanja: Političar (proizvođač predsta(vljanj)a) je pred televizijske gledaoce (publika) izašao sa zastavom duginih boja (subjekat) kao simbolom borbe za prava LGBT zajednice (objekat). Dok simbol – zastava – označava borbu za prava određene socijalne grupe, referent o kom kroz ovaj performans dobijamo informacije su stvarni pripadnici LGBT zajednice.

Preduslov uspešnosti simboličkog političkog predstavljanja je da veza simbola sa referentima bude jasna publici. Objekat postaje simbol kada mu se konvencijom i/ili upotrebom pridoda značenje koje mu omogućava da zastupa nešto drugo (Barthes, 1967). Kako bi do toga došlo i proizvođači predstavljanja i publika moraju da „govore istim jezikom“ i da dele slična razumevanja sveta što se realizuje kroz pripadnost istoj kulturi (Goffman, 1974; Hall, 1997: 18). Kultura pruža osnovu za konstruisanje identiteta, značenja i ponašanja svih aktera uključenih u procese predstavljanja (Hall, 1997). Do odluke o tome kako će proizvođači predstav(ljanj)a konstruisati pozicije i značenja subjekta predstavljanja ne dolazi u vakumu.

S druge strane, značenje simbola nije stalno i nepromenljivo. Ono nam daje određenu sliku o referentu, ali je ta slika uvek selektivna i društveno konstruisana. Različiti proizvođači predstav(ljanja) mogu simbolima dodeljivati različita značenja čak i u istom trenutku. Konačno, publika ne razume nužno značenje simbola na način na koji su to želeli proizvođači predstavljanja. Odnosi predstavljanja su odnosi moći koji podrazumevaju i mogućnosti prihvatanja i otpora.

Simboličko predstavljanje teži hegemoniji, odnosno diskurzivnoj dominaciji (Van de Sande, 2020: 401). Iako su diskurzivne borbe oko značenja simbola u osnovi konstruktivističkog razumevanja političkog predstavljanja, simboličko predstavljanje i dalje ne privlači dovoljno pažnje u istraživanjima iz oblasti političkih nauka. Tek mali broj politikoloških istraživanja, na koja se i ovaj rad nastavlja prilaze simboličkom predstavljanju iz ugla analize diskursa poput istraživanja simboličkog predstavljanja žena (Lombardo and Meier, 2014) ili pokušaja razumevanja odnosa građana i parlamenta kroz analizu parlamenta kao simbola političkog predstavljanja (Leston-Bandeira, 2016; Verge, 2020). U ovom radu pokušavamo da ukažemo na značaj simboličkog predstavljanja kao dimenzije političkog predstavljanja i da ga kroz primer empirijske analize operacionalizujemo tako da bude primenjiv za dalja empirijska istraživanja.

2. Studija slučaja i metodološki okvir

2.1. O protestu

Epidemija virusa COVID-19 je Srbiju pogodila u politički veoma neobičnim okolnostima. Naime, Srpska napredna stranka (SNS) privodila je kraju svoj prvi mandat u kojem je imala punu kontrolu – predsedničku poziciju nakon izbora 2017. godine i predominantnu poziciju u vladi i parlamentu od izbora 2018. Ova kontrola ojačana je atomizacijom opozicionih stranaka i njihovim bojkotom rada parlamenta, ali pre svega autoritarnim tendencijama koje su smanjivale demokratski kapacitet društva (Spasojević, 2021). Već krajem 2019. godine Srbija u velikom broju međunarodnih klasifikacija gubi status minimalne demokratije, a Levicki i Vej (Levitsky and Way, 2020) ponovo je klasifikuju kao kompetitivni autoritarizam, kao i za vreme vlasti Slobodana Miloševića. Drugim rečima, Srbija je izgubila demokratske karakteristike, što znači da ne postoji dovoljan stepen predstavljenosti različitih interesa i grupa u institucionalnom poretku. Zbog toga nije neočekivano da se u sve većoj meri javlja vaninstitucionalno artikulisanje zahteva o čemu svedoči niz protesta počev od protesta povodom rušenja u Savamali (2016), preko Protesta protiv diktature (2017) do protesta 1 od 5 miliona (2018–2019). Protest Bukom protiv diktature se oslanja na procese osmišljavanja otpora i izgradnje kolektivnog (opozicionog) identiteta tokom ovih ranijih protesta (Birešev, 2017).

Prvi slučajevi COVID-19 infekcije su u Srbiji zvanično zabeleženi početkom marta 2020. godine, pa je Vlada RS već sredinom meseca uvela stroge mere koje su pre svega bile usmerene na ograničavanje kretanja – starijima od 65 godina je u potpunosti zabranjen izlazak iz kuća, dok su se ostali građani suočavali sa ograničavanjem kretanja u večernjim časovima (najčešće od 17 i 18h), kao i vikend zaključavanjima (*lockdown*) koji su trajali od 2 do 4 dana, od sredine marta do početka aprila. Već tokom prvog vikenda su građani širom Srbije iskazali podršku medicinskim radnicima petominutnim aplauzom u 20h; slične prakse primećene su širom Evrope. Ova akcija nije doživljena kao kontroverzna i nije imala političku dimenziju. Štaviše, kada je inicijativa Ne davimo Beograd

pozvala da se 22. marta aplaudira i u znak podrške Zagrebu nakon zemljotresa, ni to nije izazvalo negativne reakcije u javnosti. Čini se da je strah od epidemije makar privremeno izbrisao nesuglasice.

Ipak, kako se razvijala situacija, postalo je jasno da vladajuća SNS sve više koristi situaciju da stekne dodatnu prednost u medijskom prostoru (Petrović, 2020; Vuković, 2021) i da promoviše svoje aktivnosti i stavove, što je dovelo do rastućeg nezadovoljstva u delu javnosti i opozicionim redovima. Ipak, imajući u vidu ozbiljnost situacije i ograničenu mogućnost kretanja i okupljanja, bilo je teško pronaći način za artikulaciju tog nezadovoljstva.

Jedan od retkih načina koji je nezadovoljstvo sa društvenih mreža prelio u realnost je protest Bukom protiv diktature koji se održavao od kraja aprila do sredine maja 2020. godine. Ovaj protest je započet 26. aprila pozivom inicijative Ne davimo Beograd da građani nakon petominutnog aplauza za medicinske radnike nastave sa pravljenjem buke kojom bi iskazali svoje nezadovoljstvo stanjem demokratije u Srbiji i načinom na koji vlast zloupotrebljava pandemiju. Pozivu su se pridružile brojne organizacije i aktivisti koji su na različite načine slali poruke o svom nezadovoljstvu. Iako su protesti počeli u Beogradu, veoma brzo su se raširili po čitavoj Srbiji. Bilo je tu lupanja u šerpe, zviždanja, puštanja glasne muzike. Demonstranti su koristili društvene mreže na kojima su objavljivali snimke buke, dok su mediji izveštavali o događajima. Zbog velike medijske pažnje u specifičnim pandemijskim okolnostima, vlast je odlučila da reaguje i nakon desetak dana organizovala kontra-proteste u vidu bakljada sa krovova zgrada, puštanja muzike i snimljenog skandiranja protiv lidera opozicione Stranke slobode i pravde.

Protest Bukom protiv diktature se pored nemogućnosti da se organizuje kao fizičko okupljanje građana oslonio na protestnu tradiciju i praksu s kraja dvadesetog veka – naime, tokom „zime nezadovoljstva“, nakon prekrajanja izborne volje na lokalnim izborima 1996. godine, pokrenute su masovne građanske i opozicione demonstracije kao vid pritiska na Miloševićev režim da prizna izborne rezultate. Jedan od aspekata ovih demonstracija bio je i pravljenje buke u 19:30 kako bi se nadglasala Miloševićeva propagandna mašinerija i njen najuticajni element – drugi Dnevnik RTS-a. Zbog toga nije neočekivano što su se od samog početka protesta Bukom protiv diktature povlačile paralele sa protestima iz devedesetih.

Buka sa balkona koja je nadjačavala drugi dnevnik RTS nije bila jedini protestni element tokom protesta 1996/97. Tokom tri protestna meseca su građani širom Srbije izvodili različite vrste performansa – od uobičajenih mitinga u organizaciji opozicionih stranaka, preko građanskih i studentskih šetnji, uličnih predstava i žurki. Ipak, buka sa balkona je ostala u protestnom sećanju kao jedna od najzanimljivijih i najinventivnijih elemenata protesta. Prvo, ova protestna forma je omogućavala da građani protestuju iz svojih domova čime se u značajnoj meri smanjivao trošak učešća. Drugo, protest je istovremeno omogućavao određeni stepen bezbednosti (nije bilo opasnosti od policije kao na ulicama), ali i performansa koji bi služio za prepoznavanje sa komšijama i ljudima iz neposrednog okruženja. Treće, kao i protestne šetnje, buka sa balkona

je decentralizovala protest, izvozila ga sa gradskih trgova i centara u svakodnevni, privatni život. Kako ističe Đorđević, nasuprot dotadašnjim protestima koji su bili organizovani odozgo (*top-down*), ovi protesti „upravo zahvaljujući elementima igre daju utisak da su građani učesnici u jednom važnom događaju i da od njihove sposobnosti, upornosti i umešnosti zavisi i njihov ishod“ (Đorđević, 1998: 25). Takođe, pokazivanje solidarnosti među protestantima i posledično kreiranje diskurzivnih praksi pružanja otpora kroz pevanje ili igranje predstavlja centralnu tačku za razumevanje ovih protesta (Jansen, 2000).

Ova simbolička artikulacija otpora imala je za cilj i stvaranje linije podele između sukobljenih strana – pristalica režima i pristalica opozicije. Spomenuta linija podele se stvarala u binarnom modelu „mi protiv njih“ kroz različite protestne prakse i različite dihotomije i delila je društvo preko semantičkih parova kao što su civilizacija–zaostalost, kultura–primitivnost, Evropa–Balkan / Orijent, demokratija–komunizam i grad–selo (Petrović Trifunović, 2017: 478). Simboličke predstave imale su za cilj da ojačaju i utvrde linije političkih podela, te da potcrtaju da se građanski protesti identifikuju sa urbanim, gradskim, karnevalskim (Petrović Trifunović, 2017), ludičkim i spontanim (Đorđević, 1998), ali i protestnim, demokratskim, participativnim (Spasojević i Stojiljković, 2020). Time se uspostavlja specifična kultura protesta koja će ostati karakteristična za pristalice ovih stranaka i kada one dođu na vlast nakon sloma Miloševićevog režima.

Dakle, kao i tokom zime 96/97, i tokom proleća 2020. godine su građani koristili prostor koji im je bio na raspolaganju. Nasuprot devedesetim kada je buka bila simbolički važan dodatak na postojeće proteste, tokom pandemije COVID-19 su građani bili ograničeni dvojako – sa jedne strane zbog mera zabrane kretanja, sa druge medijskom sferom koja je pod snažnom kontrolom vladajuće stranke. U takvoj situaciji je protest iz privatnih domova koji se bukom prelivao u javnu sferu bio jedina moguća opcija. Zbog toga je naša pažnja u ovom radu usmerena na to kako su protest i buka kao njegov simbol percipirani i interpretirani u javnosti, od strane političkih aktera, odnosno u medijskom izveštavanju. Ovakva analiza će nam omogućiti uvid u prakse simboličkog predstavljanja, u različite taktike političkih aktera, ali i u podeljenost medijske sfere u Srbiji.

2.2. Metodološki okvir

Delovanje građana, organizacija civilnog društva ili društvenih pokreta bez simboličkog predstavljanja je gotovo nezamislivo. Slogani, zastave, baneri imaju važnu simboličku funkciju. Oni ne samo da prenose određenu poruku ili zahtev već služe kao resurs za kreiranje solidarnosti i identiteta aktivista (Van de Sande, 2020: 403). U slučaju protesta Bukom protiv diktature, različiti proizvođači predstav(ljanj)a (*claim makers*) su u svojim medijskim obraćanjima iznosili svoje interpretacije simbola buke (objekat). Kako je značenje buke povezano sa protestantima (referent), različite interpretacije buke su slale i drugačije poruke o učesnicima protesta. Značenje buke na osnovu kog se konstruiše i slika

protestanata proizvod je simboličkih borbi koje su se delom i zbog vanrednog stanja prvenstveno vodile kroz medije.

Imajući to u vidu, u analizi smo se fokusirali na diskurse o protestu u vodećim dnevnim novinama (Danas, Večernje novosti, Kurir, Alo, Informer, Blic, Politika) i tri nedeljnika (Vreme, NIN, Nedeljnik) pokrivajući različite ideološke pozicije. Uzorak čini 106 tekstova objavljenih u periodu od dvanaest dana od 27. aprila do 08. maja 2020. godine koliko smo pratili medijsko izveštavanje.

Prilikom analize tekstova prvo smo, imajući u vidu kontekst duboke polarizacije medijske sfere i kontrole najvećeg broja medija od strane vladajuće stranke, pokušali da utvrdimo obojenost tekstova o protestu, odnosno da li buku interpretiraju isključivo u pozitivnom ili negativnom svetlu. Kao one koji buku predstavljaju isključivo u pozitivnom svetlu tretirali smo tekstove koji nekritički uključuju kao sagovornike samo organizatore i glasnogovornike protesta i/ili interpretiraju izjave sagovornika tako da se protestu pridaje pozitivno značenje. Primer pozitivne obojenosti teksta je novinarska ocena protesta kao dokaza „da u ovoj zemlji prkos uvek postoji“ (Safeta Biševac, „Skupština i šerpe“, Danas, 29.04.2020.) ili da „Srbi ne zaboravljaju svoje zavete slobodi i pravdi“ (Peca Popović, „Zašto je buka u modi?“, Blic, 30.04.2020.). S druge strane, kao negativno obojene tekstove računali smo one koji kao sagovornike isključivo uključuju predstavnike vlasti, a kada uključe izjave opozicije odnosno organizatora i glasnogovornika protesta onda ih interpretiraju u negativnom kontekstu. Primer negativnog oblikovanja buke bi bio citat organizatora koji kažu da se bore za slobodu, a odmah potom komentar autora/ke teksta: „Kakva sramota i nepoštovanje lekara koji se bore za naše živote“.

Nakon ove početne analize, primenili smo metodu analize predstavničkih tvrdnji (*representative claims analysis*) (Saward, 2006; De Wilde, 2013). Ova metoda se zasniva na analizi diskursa koja za jedinicu analize uzima izjave odnosno tvrdnje iznete u procesu predstavljanja obraćajući pažnju na njene pojedinačne delove: Političari, novinari, predstavnici civilnog društva (proizvođači predstav(ljanj)a) govore o buci – simbolu (subjekat) povezujući ga sa određenim značenjem (objekat) koje se odnosi na protestante (referent) i koje nude publici (Saward, 2006). Referent su stvarni ljudi koji protestuju, dok se objekat odnosi samo na selektivni portret njihovog delovanja.

Identifikacija onih koji se pojavljuju i/ili govore o protestu, odnosno buci (proizvođači predstav(ljanj)a), nam je važna za razumevanje simboličkog predstavljanja jer ono uvek uključuje aktere koji daju značenja simbolima. Simboli ne mogu sami sebe da konstruišu. Značenja simbola se mogu razlikovati u zavisnosti od toga ko o njima govori. Tako konstruisani simboli postaju predstavnici koji predstavljaju nezadovoljne građane (demonstrante) odnosno određenu predstavu o njima (objekat predstavljanja). Ovakav pristup nam pomaže da razumemo da su osobine, stavovi i identiteti koji se pripisuju predstavljenima konstruisani, da ova značenja zavise od okvira i slika kojih često nismo ni svesni i da su ovi procesi u svojoj suštini odnosi moći kroz koje se reprodukuju ili razotkrivaju dominacije i marginalizacije (Lombardo and Meier, 2017: 483–484).

3. Nalazi

Dve trećine od ukupno 106 tekstova su bili ili pozitivno ili negativno obojeni (77 tekstova od kojih 43 pozitivno i 34 negativno) dok u preostaloj trećini obojenost nije bila očigledna ili se buka protiv diktature pominjala tek usputno. U skladu sa očekivanjima i ranijom praksom izveštavanja o sličnim protestima (Krstić, Milojević i Kleut, 2018), dnevne novine bliske vladajućim strukturama (Alo, Informer, Kurir, Večernje novosti i Politika) uglavnom su davale negativno značenje protestu, dok su pre svega dnevni list Danas, a potom Blic i nedeljnici pozitivno interpretirali buku u 20:05 sa prozora i terasa. Najveći broj tekstova o protestu, čak 49, objavio je dnevni list Danas od kojih su 29 nudili izrazito pozitivne interpretacije. Najmanje su o protestu pisali Politika, Blic i Nedeljnik. Ovakvi rezultati nisu neočekivani budući da istraživanja o ranijim protestima uočavaju polarizovanost medijske scene i potpuno različite uređivačke politike medijskih kuća (Jarić i Laban, 2019).

U protestnom periodu, različiti akteri – političari, eksperti, novinari i aktivisti – govorili su o protestu nekad pokušavajući da interpretiraju njegovo značenje, uzroke i efekte, nekad pokušavajući da građane podstaknu ili odvrate od učešća ili da utiču na njihovo razumevanje događaja. Analiza medijskih tekstova pokazuje dva jasna pola diskursa o protestu: prvi kroz koji se protest razume i oblikuje kao borba za slobodu, dostojanstvo i demokratiju i drugi u kom je buka izraz sebičnosti i manjka patriotizma. Ova dva suprotstavljena diskursa konstruišu sliku polarizovanog društva koja je podržana medijskim izveštavanjem. Istovremeno, oni doprinose kreiranju identiteta protesta i protestanata, odnosno tome kako će javnost (publika) razumeti ko su ti ljudi koji prave buku i šta buka predstavlja.

3.1. Buka kao simbol borbe za slobodu

Prvo značenje simbola buke vidimo pre svega u tekstovima objavljenim u medijima koji su kritičniji prema vlastima. Akteri koji ga promovišu su organizatori i učesnici protesta, opozicioni političari i aktivisti i od vlasti nezavisni stručnjaci, novinari i analitičari. Naredna izjava predstavnika organizacije Ne davimo Beograd, koja je pokrenula proteste, jasno ilustruje diskurs o protestima kao borbi za slobodu (objekat predstavljanja):

Bilo je sjajno čuti kako sa prozora odjekuje poziv na borbu za slobodnu, solidarnu i demokratsku Srbiju. Danas kada naše društvo svakim novim potezom vlade klizi u diktaturu, jako je bitno da dignemo glas i u teškim trenucima kada se nalazimo u svojim domovima zbog policijskog časa. Jako smo zadovoljni, a narednih večeri očekujemo i veći odziv. Pridružite se muzikom, zviždanjem, posuđem, budite kreativni u izražavanju nezadovoljstva (Vjekoslav Vuković, „NDB: Buka protiv diktature se podigla u 30 gradova“, Danas, 28.04.2020.).

I drugi opozicioni lideri su pozivali građane da buku vide kao borbu protiv autoritarne vlasti:

Bravo, Srbijo! Buka je ponovo u modi! Dosta ćutanja i straha! Večeras su počeli protesti protiv vlasti! Idemo dalje! Svako veče do kraja vanrednog stanja! Do pobeđe! Do slobode! Ovo ne može niko drugi da nam reši niti će nam neko pokloniti slobodu već moramo mi sami da je izborimo (Boško Obradović, „Boško i Đilas bi sa šerpicama do vlasti!“, Alo, 28.04.2020.).

Ove izjave primer su i deskriptivnog predstavljanja u kom političari govore o biračima pozivajući se na sličnosti sa njima. Osećaj da su Jedno sa onima koje predstavljaju stvaraju govorom u prvom licu množine (“mi se borimo”, “mi dižemo glas”). Tako konstruisana sličnost im daje legitimitet da protestante predstavljaju kao hrabre i slobodoljubive građane, borce protiv autoritarne vlasti. Istovremeno, njihove izjave doprinose kreiranju identiteta protesta, odnosno buke, kao simbola otpora i borbe za slobodu. Kada takvo značenje buke postane dovoljno rašireno i prihvaćeno, prestaje potreba za daljim govorima. Buka počinje da govori umesto političara, preuzima na sebe funkciju predstavnika. Ona automatski priziva određenu sliku o protestantima. To nije objektivna, jasno definisana i stalna slika nezadovoljnih građana, već ona koja se kroz javne diskurse artikuliše i nudi publici (Saward, 2010). Buka (subjekat) kao simbol borbe za slobodu (objekat) automatski priziva sliku demonstiranata (referent) kao slobodoljubivih, hrabrih, prkosnih, solidarnih, ponosnih i dostojanstvenih:

Jer u ovoj zemlji očigledno ima ljudi koji su 100% satkani od slobodoljublja, prkosnog ponosa, dostojanstva i hrabrosti. Svake večeri u 20 časova i 05 minuta oni pokazuju da su slobodni ljudi Srbije prava većina i elita u Srbiji. Ti obični ljudi koji žele sebi i svojoj deci da vrate veru da se i u Srbiji može pristojno živeti od poštenog rada, da se isplati biti pošten, da treba ustati protiv zla pa makar stajao sam, da vredi biti nesebično plemenit ne tražeći za to nagradu, da je moguće podeliti sa onim ko nema a ipak se čestito i vredno trudi da zaradi, da se darivati može i bez kamera, da je solidarnost naša snaga, da se u Srbiji može živeti zato što se želi a ne zato što se mora, naše su svetlo na kraju tunela. Baklja slobode u rukama tih ljudi i gromki poklič iz miliona poštenih grla su svetionik i putokaz ka kome je krenula naša lađa (Srđan Milivojević, „Čujemo se u 20:05“, Danas, 29.04.2020.).

Pozitivno značenje buke se proširuje u daljim izjavama pa se tako raznolikost zvukova i sredstava koje protestanti koriste interpretira kao simbolička manifestacija (*standing for*) raznolikosti, slobode i kreativnosti protestanata:

Građanska pobuna sastoji se od mnoštva pojedinaca koji stvaraju buku koristeći razna sredstva – pištaljke, šerpe, muziku, bubnjeve, zvana, trube, šta ko ima. To je raznoliko mnoštvo ujedinjeno u istoj emociji. Tu nema naloga, zapovesti, svako je svoj. To je upravo slika društva koje svi ti pojedinci žele – društva raznolikosti i slobode (Jelena Đorđević, „Decibeli panike“, NIN, 07.05.2020.).

Ranije u radu smo sugerisali da dodatna snaga buke kao simbola leži u referenciranju na (uspešne!) proteste protiv Miloševića 1990-ih. Reaktiviranje scenarija iz prošlosti transformiše prošlost u politički resurs u sadašnjosti. Ovakav performans ojačava razumevanje protesta kao borbe protiv autoritarnih vlasti, ali i pruža nadu da borba nije uzaludna:

Akcija je podsetila na lupanje u šerpe i lonce devedesetih godina svakog dana od 19.30 časova u vreme trajanja dnevnika na RTSu sa ciljem da se zaglušujućom bukom nadglasaju laži, ratnohušakačke vesti i besomučni napadi na građansku opoziciju na kojima se zasnivao režim Slobodana Miloševića (Zora Drčelić, „Povuci-potegni u savezništvu sa koronom“, Vreme, 29.04.2020.).

Pokušaj širenja optimizma kroz povezivanje buke sa svrgavanjem Miloševića sa vlasti dopunjuje se snažnim emocijama i diskursima o solidarnosti i ujedinjenju. Kroz govore protestanata i opozicije, buka šalje poruku da građani neće da čute u vreme kada vlada koristi represivne mere i koristi krizu da dodatno ojača svoje poluge moći. Tišini i poslušnosti prisutnoj u autoritarnom režimu, suprotstavljaju se zvukovi ujedinjenih građana:

Tako da u 20.05 i ja lupam o šerpe: nije to folklor, nego ljutnja. Lupam i osećam da su svi oni koji lupaju ljuti. Lupam za sve ljude koji su nepismeni, zato što državi odgovara da narod živi u neznanju. Lupam za svoje bivše studente koji su morali da odu u inostranstvo zato što nisu mogli da nađu posao u Srbiji... Lupam nadajući se da ćemo u tom lupanju naći snagu barona Minhauzena, koji se izvukao iz močvare uhvativši samog sebe za kosu“ (Kristijan Eker, „Da li je i glasnost postala zabranjena“, Danas, 30.04.2020.).

Moja porodica takođe lupa u šerpe, zviždi i na razglas pušta pesmu „Bagra“. Radujem se toj energiji koja je sve veća. Iz narastajućeg nezadovoljstva rodila se međusobna solidarnost i odlučnost da ispratimo ovaj mračni režim u istoriju (Biljana Stojković, „Srbija odjekuje i to je dobro“, Danas, 29.04.2020.)

Kroz ove izjave pratili smo proces konstruisanja značenja buke u jednom vrlo pozitivnom svetlu, kao izraza otpora i borbe za bolju i demokratičniju Srbiju. U ovom procesu se protestanti (neretko se taj poziv proširuje i na sve građane Srbije) predstavljaju kao hrabri, pravični, odgovorni, puni života i nade i željni slobode. Simboličko predstavljanje se konstituise jačanjem identifikacije označitelja (simbola buke) sa označenim (ponuđenim značenjem) i prihvatanjem ove veze od strane publike. U narednom odeljku ćemo videti pokušaj delegitimizacije protesta kroz kreiranje potpuno suprotnog značenja simbola buke, a time i identiteta samih protestanata.

3.2. Nezadovoljstvo epidemiološkim merama i opoziciona politička manipulacija

Iz krugova bliskih vlastima se buka u 20:05 prvo interpretirala kao nezadovoljstvo građana vanrednim stanjem, odnosno uskraćivanjem slobode

kretanja. Na ovaj način su protesti pokušali da se suze na pitanje mera koje se sprovede, odnosno da se istupi politička oštrica protesta. Kroz ovakve izjave protestanti su predstavljeni kao nestrpljivi, sebični pojedinci koji u trenucima kada se lekari bore za živote ne mogu da izdrže nekoliko dana u kući:

Razumem da se izražava neka vrsta nezadovoljstva i nestrpljenja. Ali, ništa više od toga osim razumevanja ne vidim, jer ako je to protiv virusa, tako nećemo „dobiti“ virus, ako je protiv režima, nećemo tako „dobiti“ režim. U potpunosti razumem da je u želji da se ovo što pre završi, to na neki način ispoljavanje zamora koji smo svi nakupili u ovih mesec i po, dva (Miloš Jovanović, „Da li je glasnost postala zabranjena“, Danas, 30.04.2020.).

Šerpe mi nisu jasne – Nisam političar i neću u to da ulazim. Ako je želja ljudi koji lupaju o šerpe da izađu što pre na ulicu, onda im poručujem da bi trebalo na samo jedan sat da obuku skafander i vide rad i život u bolnici. Pacijente koji se bore za vazduh. Još samo malo strpljenja, bliži se kraj epidemije. Pobeđićemo! (Ivo Udovičić, lekar, „Korona opasna kao metak“, Informer, 30.04.2020.).

Za publiku koja poveruje ovim izjavama, buka kao simbol nezadovoljstva epidemiološkim merama postaje predstavnik sebičnih i nesolidarnih građana. Ovakvo viđenje je u snažnoj suprotnosti sa značenjima oblikovanim kroz opozicione medije koji su buku interpretirali kao šire nezadovoljstvo načinom vladanja u državi čime je ona postajala predstavnik prodemokratskih snaga u državi. Iako ovde buka suštinski predstavlja iste građane, u ovom procesu se njihovi identiteti i interesi konstruišu na potpuno suprotne načine što potvrđuje potrebu za pomeranjem ka dinamičnijem razumevanju simbola i političkog predstavljanja uopšte (Disch, 2011; Lombardo and Meier, 2014; Saward, 2010). Koristeći model predstavničkih tvrdnji (*representative claims*) (Saward, 2006) u Tabeli 1 poredimo ove dve suprotstavljene interpretacije (Tabela 1). Prema ovom modelu, proizvođači predstav(ljanj)a u javnom prostoru (*claim-makers*) govore o određenom simbolu (subjektu predstavljanja, označitelju) dajući mu značenje (objekat) koje se odnosi na predstavljene (referent) i kao takvo nudi publici. U oba slučaja referent, odnosno grupa na koju se značenje odnosi je ista (protestanti), ali se menja slika o njima (objekat predstavljanja).

Tabela 1: Simboličko predstavljanje kroz ključne interpretacije tokom protesta Bukom protiv diktature (2020.)

Interpretacija opozicije	Protestanti i predstavnici opozicije (<i>claim-makers</i>) govore o buci (<i>subjekat</i>) kao simbolu slobode (<i>objekat</i>) čime kreiraju sliku o protestantima (referent) kao slobodoljubivim boricima za slobodu i ovu sliku nude široj javnosti (<i>publika</i>).
Interpretacija vlasti	Pristalice vladajućih partija (<i>claim-makers</i>) govore o buci (<i>subjekat</i>) kao o nezadovoljstvu epidemiološkim merama i političkoj manipulaciji (<i>objekat</i>) čime kreiraju sliku o protestantima (referent) kao nestrpljivim i sebičnim pojedincima i ovu sliku nude široj javnosti (<i>publika</i>).

Značaj ovih diskurzivnih identitetskih konstrukcija ogleđa se pre svega u tome kako će publika (komšije, sugrađani, šira javnost...) da vidi učesnike

protesta i koliko će podršku da im pruži. Sam uspeh protesta zavisi od toga koliko javnost poveruje u argumente i zahteve proizvođača predstav(ljanj)a, a pobeda u “ratu” oko značenja protesta tu igra značajnu ulogu.

Drugi nivo simboličke borbe između vlasti i opozicije vezan je za konstruisanje slike o vlastima i opoziciji. Ranije smo videli kako se kroz medijske izjave opozicija predstavlja kao jedno sa građanima dok se vlast vidi kao autoritarna, nasilna i kriminalna:

Prostačka kriminalizovana vlast neće otići zato što ćemo da je nagradimo na ovaj ili onaj način, nego tako što ćemo da je oteramo i to moramo da radimo svaki dan. I šerpama, i pali-gasi, i protestima, i učestvovanjem na jedinom mestu na kojem vlast može da se promeni a to su izbori (Zoran Živković, „NDB: Buka protiv diktature se podigla u 30 gradova“, Danas, 28.04.2020.).

S druge strane, predstavnici vladajućih stranaka, stručnjaci i analitičari bliski vlastima kreiraju sliku o opoziciji kao nemoralnim, koristoljubivim manipulantima:

Užasna taktika lidera Saveza za Srbiju, koji bi da pomoću pandemije sruše Vučića. Bedno! Đilasovci koriste ova teška vremena, bes građana što su zatvoreni u kuće tokom policijskog časa, kako bi ih proglasili za okorele protivnike aktuelnog režima, svoje saveznike i sigurne glasače! Naime, lideri i funkcioneri SZS-a Dragana Đilasa u nedelju uveče, poslednjeg dana policijskog časa koji je bio na snazi od petka, maltene su proglasili nekakvu pobedu samo zato što je jedan deo građana nervozan i besan zbog činjenice da su 60 sati bili zatvoreni, posle aplauza medicinarima, uzeo u ruke šerpe udarao o njih i zviždao sa terase! (A.I., „Boško i Đilas bi sa šerpicama do vlasti“, Alo, 28.04.2020.)

Kada vidim Đilasa na terasi sa šerpom u rukama, u meni se javlja izvesna dilema. Da li da se radujem zato što u kontinuitetu uništava šanse opozicije – zbog toga što kao jedan od najbogatijih ljudi u Srbiji koji je imovinu stekao za vreme dok je trebalo da bude u službi građana, brutalno vredi one čije su se šerpe doslovce ispraznile za vreme njegove vladavine, ili da žalim – zato što divnu akciju podrške i aplauza za medicinske radnike gura u blato svoje tajkunske politike (Marko Đurić, „Đilasovci su u koaliciji sa koronom“, Večernje novosti, 04.05.2020.).

To je sramna politička zloupotreba najgoreg tipa, time je zloupotrebljen aplauz namenjen lekarima i medicinskom osoblju u 20 sati. Od tog lupanja u šerpe više ne može da se čuje aplauz za lekare, jer su oni prvo počinjali sa lupanjem u 20.05, pa su pomerali vreme unazad i prirodno se nakačili na aplauz za lekare kako bi se to iskoristilo da bi pravili buku (Ana Brnabić, „Opet oštre mere ako se stanje pogorša“, Kurir, 04.05.2020.).

Ova slika se suprotstavlja očinskoj brizi predsednika države za zdravlje i dobrobit građana, a koristi se prilika da se narativ ojača iz dva ugla koja su

važna za vladajuću stranku – kroz naglašavanje ekonomskih uspeha i stabilnosti, kao i poštovanjem stručnosti koju predstavlja krizni štab čime se naglašava depolitizacija, odnosno odsustvo partikularnih stranačkih interesa:

Vučić je rekao da vlast nije vodila politiku tokom epidemije, već čuvala zdravlje i živote ljudi. Navikao je, kaže, na „šerpe“ i istakao da je za njega važno da su „te šerpe i lonci“ puni hranom, i da su plate i penzije sve veće (E.A., „Vučić: vanredno stanje se ukida“, Alo, 04.05.2020.)

Predsednik Vučić rekao je da ne želi da menja politiku vezanu za sprečavanje širenja virusa i spasavanje ljudskih života zbog „udaranja u šerpe i zvižduka“, već će nastaviti da postupa po preporukama lekara i raditi ono što je najbolje za Srbiju i građane. On je ocenio da je „lupanje u šerpe“ delom politički protest, na koji pozivaju pojedini predstavnici opozicije, a delom nezadovoljstvo ljudi merama ograničenja (Vuk Mijatović, „Moguće ukidanje vanrednog stanja sledeće nedelje“, Večernje novosti, 30.04.2020.).

Ovi nalazi pokazuju da je političko predstavljanje neraskidivo vezano sa odnosima moći. I u slučaju simboličkog predstavljanja, značenje simbola, odnosno onoga što simbol predstavlja je uvek proizvod odnosa moći, ono je nestalno, promenljivo i višeznačno.

3.3. Polarizacija društva: šerpe vs. bakljade

Jaka polarizacija stavova i interpretacija protesta stvaraju sliku polarizovanog društva koja se pojačava organizacijom kontra-protesta od strane vladajuće stranke. Kontra-proteste ovde analiziramo u ulozi proizvođača predstav(ljanj)a koji imaju za cilj da publiku dodatno ubede u negativno značenje simbola buke.

Kao i tokom protesta 1996/97. vlast je osetila potrebu da odgovori na javno ispoljavanje nezadovoljstva. Međutim, za razliku od opozicionih stranaka i aktivista koji imaju protestnu tradiciju, SNS je formirana kao centralizovana stranka iza snažnog lidera (Spasojević i Stojiljković, 2020) koja nema kapacitet da sprovodi decentralizovane autonomne aktivnosti, pa je organizovana koordinisana akcija kao odgovor na proteste Bukom protiv diktature.

Osnovna ideja kontra-protesta je bila da se nakon aplauza za medicinske radnike i protestne buke pozovu građani da se u 20:30 „pridruže akciji stop tajkunima i kriminalcima i da sa svojih terasa glasnom muzikom daju odgovor na lupanje u šerpe“ (M.R.M., „Đukanović: Kakva, bre, demokratija“, Danas, 30.04. 2020.). Poziv na protest uputio je narodni poslanik Vladimir Đukanović, a iza protesta je formalno stajala organizacija Udruženje za zaštitu mladih. Tokom nekoliko narednih dana u nekoliko gradova u Srbiji organizovale su se bakljade uz puštanje muzike i skandiranja „Đilase lopove“ čime je vladajuća stranka pokušala da ojača negativno viđenje protestne buke. Ove akcije su izazvale dosta snažan otpor publike – prvo je reagovao opozicioni političar Dragan Đilas koji se našao na meti jedne od grupa koja je puštala skandiranje sa razglasa u blizini njegove zgrade, a postavilo se i pitanje kršenja policijskog časa od strane ljudi koji su organizovali bakljade sa krovova. Takođe, važan deo rasprave o ovim

akcijama je bilo i razmatranje poruke koja se slala zbog korišćenja navijačke ikonografije i zbog odsustva participacije naprednjačkih pristalica, čime bi kontra-protest dobio na autentičnosti:

Lepo se tu sve videlo, svi kancerogeni delovi društva u sadejstvu. Ovo je jasno ogolilo spregu vlasti, huligana, medija i institucija koje ne rade svoj posao. Posle ove akcije to ne vidi samo onaj koji ne želi da gleda (Božo Prelević, „Bakljada će se završiti kao slučaj Savamala“, Danas, 04.05.2020.).

Bilo je očigledno narušavanje javnog reda i mira, nepoznate grupe upadale su u zgrade, pravile buku i palile baklje uz vatromet. Time je grubo narušen policijski čas i propisano ponašanje u vreme pandemije (Nebojša Zelenović, „Organizovana opstrukcija policije i tužilaštva“, Danas, 04.05.2020.).

Tužan sam kad vidim tu primitivnu halabuku sa krovova zgrada, gde vlasnici policijskih dosijea očito odrađuju posao za one kojima su uvek bili laka pešadija, i dok ispuštaju zvukove misleći da ih se neko plaši. U tome i jeste poenta, ne verujem da se bilo koji čovek koji udaranjem u šerpe, zviždanjem ili na koji god način izražava svoje nezadovoljstvo plaši kukavica kojima su uvalili baklje u ruke, da valjda tako lakše osvetle svoju glupost. To je ono što vlast čini mi se danas brine najviše. Kad se izgubi strah, čovek više nema šta da izgubi. A kada nema šta da izgubi i ničega se više ne boji, onda je to stvarna pretnja za vlast kakva je danas u Srbiji (Đorđo Žujović, „Vlast se uplašila jer je se građani više ne boje“, Danas, 04.05.2020.).

Iako je poslanik Vladimir Đukanović pozvao na protest i učestvovao u njima (objavivši snimak), predsednik SNS je pokušao da napravi delimičnu distancu u odnosu na proteste:

Nije ništa moja stranka organizovala, jer im ja ne bih dozvolio. Ne mogu da zabranim ljudima koji bi negde nekome da odgovaraju. Ali ih molim da vode računa, molim ih da ne koriste baklje, molim ih da niko ne krši policijski čas. To je organizovalo neko udruženje mladih (Aleksandar Vučić, „Decu ne treba mešati u politička prepucavanja“, Blic, 05.05.2020.).

Poslanica SNS Marija Obradović je, sa druge strane, Đukanovićevu akciju razumela kao stranački odgovor:

Poslanica SNS Marija Obradović kazala je da je ta stranka morala da odgovori na lupanje u šerpe i da nije mogla da sedi i krije se u mišjoj rupi. Ona je navela da je poslanik Vladimir Đukanović izašao na svoju terasu, a ne na krov zgrade, kako se navodilo, i da je na buku želeo da odgovori bukom (Katarina Blagović, „Kraj vanrednog stanja: Obradovića iznosili iz skupštine“, Kurir, 07.05.2020.).

Ovakvi disonantni tonovi unutar vladajuće stranke nisu neočekivani, već su deo uspostavljene komunikacione strategije kojom se šalju različite poruke različitim publikama – u ovom konkretnom slučaju, ministarka se obraćala

pristalicama SNS, dok se predsednik obraćao široj javnosti. No bez obzira na (ne)zvanični karakter akcije, „produžena“ buka je oslikavala sve jače podele kako to navodi i povremeni kolumnista Danasa, ali i član DS Aleksandar Dikić:

Režim indukuje podelu na one koji aplaudiraju „najboljem predsedniku“ i one koji navijaju za koronu, na one koji vole svoju državu i one koji patološki mrze penzionere, na one koji poštuju mere i kada im je teško i na sebične gastarbajtere koji se Srbije sete samo kada je njima teško, na one koji nam natčovečanskim naporom obezbeđuju čak i višak respiratora i na one koji bi sebi obezbedili višak čak i na respiratorima. I tako, dve Srbije se oglašavaju naizmenično. U 20h i 5min vade se šerpe i bukom se manifestuje prkos. U pola devet, posle završenog unplugged koncerta opozicionog bleh-orkestra, nastupa režimska predgrupa unajmljenih huligana u pokušaju, koji nedostatak naroda kompenzuju pojačalima, nedostatak argumenata mišićama, a nedostatak sijalica u glavi upaljenim bakljama. Da li treba ponovo upozoravati da je ovako podeljena Srbija, sa novim posttraumatskim sindromom postala minsko polje na balkanskom buretu baruta i da buktinje koje gore sa krovova zgrada mogu samo da potpale ionako kratak fitilj? (Aleksandar Dikić, „Šerpovanje i „strelice“ za krizni štab“, Danas, 07.05.2020.).

Nedostatak reakcije vlasti na proteste sa bakljadama ohrabrio je građane i aktiviste da budu provokativniji. Jedna od varijacija protesta Bukom protiv diktature je bila i da se izađe ispred zgrada i odatle pravi buka, ali i krši zabrana kretanja. Takođe, lideri opozicionih stranaka su organizovali performans ispred Narodne skupštine i eksplicitno prekršili zabranu kretanja, doduše u trenutku kada je već postalo jasno da je kraj vanrednog stanja blizu. Sve ovo nas podseća da protesti koji nemaju mogućnost da se preliju na ulice i trgove imaju određena ograničenja u dometu.

Sa ukidanjem vanrednog stanja i prestankom ograničenog kretanja, prestale su i okolnosti koje su podstakle proteste sa balkona. Ipak, debate koje su vođene o interpretaciji buke, stanju demokratije ili selektivnom poštovanju mera nisu nestale sa krajem protesta Bukom protiv diktature. Naprotiv, politička dešavanja tokom izborne kampanje i protesta tokom leta 2020. godine zbog najave ponovnog uvođenja policijskog časa su na dnevni red vratile sve ove rasprave.

4. Zaključak

Naša analiza pokazuje da je sagledavanje političkog predstavljanja kroz prizmu simboličkog predstavljanja korisno jer nam pokazuje na kojim sve nivoima i na koje sve načine se odvijaju procesi političkog predstavljanja. U postojećoj literaturi o političkom predstavljanju se procesi predstavljanja ne vide nužno kao simbolički (iako oni to nesumnjivo jesu) i retko se ide šire od posmatranja političara kao isključivih subjekata predstavljanja (označitelji). Iako su iz kulturološke perspektive, simboli nesumnjivo politički, u polju politike se oni najčešće zanemaruju kao mogući nosioci predstavljanja određenih

grupa građana ili birača. Ovde smo pokazali da prilikom analize političkog predstavljanja moramo uzeti u obzir i vaninstitucionalne procese, ali i materijalne i nematerijalne objekte koji mogu preuzeti ulogu subjekta predstavljanja. Na primeru simboličkog predstavljanja za vreme protesta Bukom protiv diktature 2020. godine u Srbiji pokušali smo da operacionalizujemo koncept simboličkog predstavljanja u cilju njegove primenjivosti u budućim empirijskim istraživanjima.

Zašto su simboličke borbe oko značenja važne? One nam govore više od toga da li građani zahtevaju demokratiju ili opozicioni lideri guraju svoju agendu. Različita značenja koja se povezuju sa protestnom bukom imaju posledice ne samo po to kako će publika razumeti šta se događa. Buka svojim značenjima kreira određenu sliku o samim protestantima, vlasti i opoziciji. Razumevanje buke kao zahteva za demokratijom i slobodom ili kao sebičnosti i manjka solidarnosti i patriotizma nosi važne posledice. Značenja simbola doprinose kreiranju identiteta, nas i njih, nas i Drugih. Za razliku od tradicionalnih i dalje dominantnih razumevanja političkog predstavljanja (Pitkin, 1967), naši nalazi pokazuju da političko predstavljanje i u svojoj simboličkoj formi podrazumeva relaciono i kreativno delovanje što je u skladu sa novijim konstruktivističkim razumevanjima političkog predstavljanja (Disch, 2011; Sward, 2006).

U radu smo pokazali dve percepcije protesta – pozitivnu i negativnu. Pozitivne interpretacije analiziranog simbola automatski predstavljaju režim kao autokratski i protestante kao dovoljno hrabre da se pobune. Buka unosi nemir i čini da se ljudi osećaju neprijatno: poziva nas da otvorimo oči, uzbuđuje na opasnost, budi ljude i otežava negiranje političke realnosti. Takođe, ova percepcija se snažno oslanja na protestnu tradiciju iz devedesetih godina i pokušava da uspostavi slično razumevanje situacije – građani se bore za demokratiju i protiv diktatora, čime se indirektno uspostavlja i znak jednakosti između Miloševića i Vučića. Sa druge strane, ovakvim emotivnim i nostalgичnim podsećanjem na slavnu i uspešnu borbu za demokratiju se olakšava uspostavljanje saradnje nezadovoljnih građana i opozicije, odnosno kreiranje zajedničkog identiteta. Održavanje protesta u vreme vanrednog stanja i ograničenog kretanja je, sa jedne strane umanjilo uobičajene debate o odnosu građanskog i stranačkog u protestu, ali je sa druge strane umanjilo mogućnost interakcije i kreiranje kolektivnog identiteta.

Istovremeno, negativne interpretacije kreiraju potpuno drugačija značenja. Kada se buka razume kao manipulacija, politička igra opozicije ili izdaja države i razmaženost, buka nas “tera” da potpuno drugačije vidimo građane (one koje buka predstavlja). Buka tad predstavlja građane kao razmažene, samožive, nesposobne za solidarnost i brigu za druge. Ako publika poveruje u to da su opozicionari samoživi bednici, takvoj slici se automatski nameće potpuno suprotna slika vlasti, a posebno predsednika države. O njemu se tad kreira slika kao ocu nacije, onom koji hrani (koji brine da su lonci puni).

Značenja simbola, grupni identiteti i veze među pristalicama i članovima grupe kreiraju se i menjaju u diskurzivnom procesu i uvek su stvar borbe. Uspeh

ovih borbi zavisi od njihove ubedljivosti odnosno toga kome publika poveruje. U demokratskim društvima ova borba se vodi u javnoj sferi kojoj svi akteri imaju relativno sličan pristup. Međutim, medijski prostor u Srbiji je podeljen na blokove koji imaju zasebnu publiku, uz mali broj zajedničkih gledalaca. Zbog toga je izvesno da svaka sfera ima zasebnu interpretaciju; istovremeno, zbog odsustva zajedničke javne sfere, ali i zbog neučestvovanja opozicije u radu predstavnčkih tela, nadgornjavanje sa terasa i balkona postaje važno polje političkog takmičenja. U njemu se prepoznajemo, udružujemo i prebrojavamo.

Pokazivanjem da simboli nisu pasivni, već aktivni učesnici u proizvodnji značenja, rad se pridružuje novijim konstruktivističkim shvatanjima simboličkog predstavljanja nasuprot tradicionalnom pasivnom razumevanju simbola (Lombardo and Meier, 2014; Rai, 2017). Uključivanje dimenzije simboličkog predstavljanja u analizu političkog predstavljanja nam omogućava kompleksnije i dublje razumevanje odnosa moći u procesima političkog predstavljanja (Lombardo and Meier, 2019: 232). Pored toga, rad ukazuje na značaj analize simboličkog predstavljanja kao nezavisne kategorije, a ne samo posledice deskriptivnog i suštinskog predstavljanja.

Literatura

- Alexander, J. C. (2011). *Performance and Power*. Cambridge: Polity Press.
- Barthes, R. (1967). *The Elements of Semiology*. London: Cape.
- Birešev, A. (2017). Protest protiv diktature i konstrukcija kolektivnog identiteta. *Sociologija* 59(4):389–404.
- Brito Vieira, M. (2015). Founders and Re-founders: Struggles of Self-authorized Representation. *Constellations* 22(4):500–513.
- Casellas, J. P. and D. L. Leal (2011). Minority Representation in the US Congress. In Bird, K., T. Saalfeld and A. M. Wüst (eds.). *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*. New York: Routledge/ ECRP Studies in European Political Science (183–207).
- Celis, K. (2009). Substantive representation of women (and improving it): What is it and should be about?. *Comparative European Politics* 7(1):95–113.
- Celis, K., Childs, S., Kantola, J. and Krook, M. L. (2014). Constituting Women's Interests through Representative Claims. *Politics & Gender* 10(2):149–174.
- De Wilde, P. (2013). Representative claims analysis: theory meets method. *Journal of European Public Policy* 20(2):278–294.
- Disch, L. (2011). Toward a Mobilization Conception of Democratic Representation. *American Political Science Review* 105 (01):100–114.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis*. New York: Harper & Row.
- Hall, S. (1997). The Work of Representation. U: Hall, S. (ed.). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage and The Open University (13–75).

- Jansen, S. (2000). Victims, Underdogs and Rebels – Discursive practices of Resistance in Serbian Protest. *Critique of Anthropology* Vol 20 (4):393–419.
- Jarić, I. i Laban, D. (2019). Rezultati istraživanja. *Kvartalni medijametar: Analiza štampanih medija u Srbiji* 5(1):29–100.
- Kopkin, N. (2017). Substantive Black Political Representation: Evidence from Matching Estimates in the United States House of Representatives, *The Review of Black Political Economy* 44(3–4):203–232.
- Krstić, A., Milojević, A. i Kleut, J. (2018). Vizuelno uokviravanje protesta Protiv diktature. *CM Krstić, Milojević i Kleut, CM* Vol 13(44):57–92.
- Laclau, E. and Chantal, M. (2001). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Leston-Bandeira, C. (2016). Why symbolic representation frames parliamentary public engagement. *The British Journal of Politics and International Relations* 18(2):498–516.
- Levitsky, S. and Way, L. (2020). The New Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy* Vol. 31(1):51–65.
- Lombardo, E. and Meier, P. (2014). *The Symbolic Representation of Gender: A Discursive Approach*. Surrey and Burlington: Ashgate.
- Lombardo, E. and Meier, P. (2017). Capturing in words what a symbol symbolizes? Challenges for studying symbolic representation from a discursive approach. *Politics, Groups, and Identities* 5(3):482–487.
- Lombardo, E. and Meier, P. (2019). The Significance of Symbolic Representation for Gender Issues in Politics. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 27(4):231–244.
- Lončar, J. (2016). Electoral Accountability and Substantive Representation of National Minorities: The Case of Serbia. *East European Politics and Societies and Cultures* 30(4):703–724.
- Montanaro, L. (2012). The Democratic Legitimacy of Self-Appointed Representatives. *The Journal of Politics* 74(04):1094–1107.
- Norris, P. (2004). *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pitkin, H. F. (1967). *The concept of representation*. Berkeley; London: University of California Press.
- Petrović, V. (2020). Threats to Democracy: Measures Taken by Right-Wing Populist Regimes During the Covid19 Crisis in Eastern Europe. *Političke perspektive* 10(2–3):51–66.
- Petrović Trifunović, T. (2017). Articulation of resistance in the discourse of the 1996/97 Serbian protests: Political struggle through culture and symbolic geography. *Sociologija* LIX(4):476–496.
- Rai, S. M. (2017). Performance and politics: an approach to symbolic representation. *Politics, Groups, and Identities*, 5(3):506–511.
- Saward, M. (2006). The Representative Claim. *Contemporary Political Theory* 5(3):297–318.

- Saward, M. (2010). *The Representative Claim*. Oxford: Oxford University Press.
- Severs, E. (2012). Substantive Representation through a Claims-Making Lens: A Strategy for the Identification and Analysis of Substantive Claims. *Representation* 48(2):169–181.
- Spasojević, D. (2021). Two and a Half Crises: Serbian Institutional Design as the Cause of Democratic Declines. *Political Studies Review*. (on-line first). DOI: 10.1177/147892992111056197.
- Spasojević, D. i Stojiljković, Z. (2020). *Između uverenja i interesa*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Stokke, K. S., E. (2009). Symbolic Representation as Political Practice. U: Törnquist, O., Webster, N. and Stokke, K: (ed.). *Rethinking Popular Representation*. New York: Palgrave Macmillan, (59–78).
- Tate, K. (2003). *Black Faces in the Mirror: African Americans and Their Representatives in the U.S. Congress*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.
- Van de Sande, M. (2020). They don't represent us? Synecdochal representation and the politics of occupy movements. *Constellations* 27(3):397–411.
- Verge, T. (2020). A Chamber of One's Own: Institutional Claim-Making on Gender Equality and the Symbolic Role of Parliaments. *Politics & Gender* 1–31. (online first)
- Vuković, D. (2021). Vladavina prava. U: Spasojević, D. (ur). *Podrivanje demokratije*. Beograd: Crta (17–43).
- Dorđević, J. (1998). Simbolika protesta. U: Čupić, Č. (ur.). *Duh Vedrine*. Beograd: Fakultet političkih nauka (21:32).